

«Єдність цілі — єдність сил»

Серед тих, хто безпосередньо долучився до заснування Всеукраїнської академії наук, був міністр народної освіти та мистецтва Петро Стебницький, один з ідеологів українського Відродження. Чимало його думок, висловлених 100 років тому, зберігають свою актуальність

Петро Стебницький (1862—1923) приїхав до Києва з Петербурга у червні 1918 року, коли йому було 56 років. Уродженець села Гореничі, що біля Пущі-Водиці, він бував у рідних краях по кілька разів на рік; в українських колах Києва його добре знали як свого «повпреда» в північній столиці Росії...

У 1872—1881 рр. син священика Януарія Стебницького навчався у Першій Київській гімназії. 1888 року, закінчивши фізико-математичний факультет Київського університету ім. св. Володимира, він подався у Петербург. Працював у Головному управлінні пошт і телеграфів, згодом — у міністерстві фінансів. Невдовзі почав співпрацювати з петербурзькими часописами, друкуючи на їхніх сторінках свої статті на економічні теми. А в 1904—1917 рр. Стебницький обіймав посаду керівника комерційного відділу редакції «Торгово-телеграфного агентства».

Проте була ще одна грань петербурзького життя-буття Петра Януарійовича. Саме йому в 1890—1910-х роках судилося стати центральною постаттю українського Петербурга. І як очільнику заснованої 1896 р. Петербурзької громади, і як промотору численних культурно-просвітницьких проєктів, і як талановитому публіцистові. У 1914 році разом з Олександром Лотоцьким Стебницький написав і видав книжку «Украинский вопрос», яка стала, за визнанням сучасників, «катехізисом українства» (ця книжка була відповіддю на працю С. Щоголева «Украинское движение как современный этап южнорусского сепаратизма», 1912).

Після Лютневої революції 1917 року на прохання громади Петро Стебницький став представником Центральної Ради при Тимчасовому урядові. А в жовтні-листопаді 1918-го протягом трьох тижнів обіймав посаду міністра народної освіти і мистецтва в уряді Федора Лизогуба. І саме йому випало своїм підписом санкціонувати відкриття Всеукраїнської академії наук!

Після поразки Директорії багато хто з українських політичних діячів, не чекаючи добра від більшовиків, подався за кордон. Емігрували Володимир Винниченко і Михайло Грушевський; залишили Україну Микола Садовський із трупом Київського міського театру, педагог та письменник Спиридон Черкасенко... Олександр Олесь 1918 року редагував «Літературно-науковий вісник», проте два останні числа цього журналу (за квітень — вересень 1919 р.) підписував уже не він...

Петро Стебницький залишився у Києві. На застереження Євгена Чикаленка, що більшовики його розстріляють, відповів із характерним спокоєм: «Що ж, Україна потребує жертв...». Сергій Єфремов із цього приводу в статті з характерною назвою «Лицар нездоланий» писав: «Він (П. Стебницький. — В.П.) мав змогу кудись виїхати, щоб пересидіти лихоліття або спокійно віку доживати, але одкидав усі спокуси:

він міг упасти під вагою життя, але тікати од його, але податись під його тиском, показати йому тил — нізащо».

Тепер державотворчий сенс своєї праці Стебницький бачив у використанні можливостей друкованого слова: він багато пише для різних українських видань. 1919 року окремим відбитком у Чернігові вийшла його стаття «Ріг Вернигори» (надрукована вперше 1917-го), і я охоче нагадаю про неї нинішнім читачам, оскільки в цій яскравій праці Стебницького є думки, які зовсім не «постаріли».

Постать містика-віщуна Вернигори зацікавила Петра Януарійовича в контексті національно-визвольних прагнень поляків та українців. Подавши стислі відомості про історичного Вернигору, він згадав і його літературних та мистецьких «двійників» (повість Міхала Чайковського, знаменита картина Яна Матейка, поема Юліуша Словацького «Срібний сон Соломеї», драма С. Виспянського «Весілля»). На «Весіллі» Стебницький зупинився найдокладніше, оскільки символічні образи цього твору промовляли про історичну драму польської національної ідеї; про «відносини між польською інтелігенцією та польським людом», власне — про ситуацію, коли «надзвичайне зневір'я (інтелігенції. — В.П.) до народних сил» стає причиною поразки і мало не до «втрати віри в саму національну ідею». Очікуваний час визволення так і не настає; золотий ріг віщуна Вернигори, що мав затрубити як клич до перемоги, — мовчить.

Застереження Виспянського в контексті подій середини 1917 року були важливими для Стебницького як нагадування українцям про початковий історичний досвід сусідів. «Основою нації є люд, йому належить першорядне місце в національнім рухові, бо він несе з собою справжню легендарну силу, — писав Петро Стебницький у підсумковій, суто публіцистичній частині статті. — /.../ Народній стихії бракує елементів організації, порядку, громадської творчости...» У процесі руйнуван-

ня нарід, як і всяка стихія, сильний, страшний і до якого часу неподоланий. Але в справах порядкування, громадського будівництва він потребує керуючого впливу інших верств нації, що стоять на вищому ступені національної самосвідомості, що багаті науковим знанням, історичним досвідом та культурними здобутками, виробленими вселюдським поступом. Без тісного сполучення в національній роботі культурних верств з масами люду немає нації і не може бути ні національного руху, ні національного визволення».

Інакше кажучи, енергію українського руху, який розпочався 1917-го, може максимально мобілізувати гасло: «Єдність цілі — єдність сил». Без такої єдності чарівний ріг Вернигори не затрубить. Адже «набути всенародного значення визвольний рух може лише тоді, коли в його основі лежить момент національний, а не якийсь інший. Моменти класові, соціальні, економічні і т. ін. можуть бути побіч, в додаткових пунктах національної платформи, але не повинні займати в ній першорядного місця, бо це відразу розіб'є сили всенародного руху класовими та соціальними антагонізмами та партійними суперечками. Отже, забезпечення вольностей нації і рідному краю, здобуття їм належних і відповідних реальним обставинам форм політичного життя — це має бути основним завданням українського національного руху».

Сформульована Стебницьким ідея національної консолідації, «всенародного єднання коло національного ідеалу» була надактуальною, надто з огляду на те, що українські соціалістичні партії сповідували інший, марксистський, принцип — принцип класової боротьби, а отже, визнавали пріоритет класових, а не національних інтересів...

Мине небагато часу — і більшовицька влада гарячим залізом випікатиме найменші згадки про національну єдність українців. Микола Скрипник в одній зі статей 1927 року громив Миколу Хвильового за те, що його позиція небезпечна «наближенням до переходу на шлях єди-

ного національного фронту». Ніякої національної єдності бути не повинно, рішуче казав він, має бути єдність класова, пролетарська — і тільки! (Цілковита протилежність тому, про що писав П. Стебницький, переконуючи, що запорукою успіху України є «всенародне єднання коло національного ідеалу»).

Ось тут і зарита собака: партія не допускала й думки про національну єдність: вона страшенно боялася можливого відриву України від Москви. Спочатку культурного, а потім політичного. Тому нехай українці воюють один з одним під прапором класової боротьби. Нехай саморозвінчується Хвильовий. Нехай Шумський картає Хвильового. Нехай Скрипник побиває Шумського. А потім і з ним розберемося...

Цікаво, що на статтю П. Стебницького «Ріг Вернигори» 1919 р. відгукнувся дотепним віршем із такою самою назвою редактор журналу «Книгар», його молодший приятель Микола Зеров. Пишучи про Вернигору, Зеров уже міг пересвідчитися, що застереження Стебницького щодо загрози нової руїни, на жаль, збуваються. І хоч політичні реалії залишалися для України вкрай загрозливими, все ж у Зерова домінує бадьора інтонація, з домішком характерної іронії, спрямованої передусім проти денікінської «Русі трикольорової» («Русь трикольорова /Знов обличчя підійма,/ І встає, встає з Ростова/ Всеросійська тюрма»).

...І хоч нині

Сидимо на «пожарині»,

Та надія шепче нам,

Що минеться зла руїна,

Що воскресне Україна

На погибель ворогам.

І що птах двоглавий вчує,

*Що узвся він не в ті,
І що кігті йому всує
І Єгорій на щиті.
Зникнуть злії агаряне,
Вся потуга їх розтане,
Як весною тане сніг,
І над нашим краєм рідним
Задзвенить кличем побідним
Вернигорин дивний ріг.*

По суті, це поетичний парафраз заключних слів Стебницького: «І тільки при цій умові (йдеться про національну єдність. — В.П.) ми, простуючи всі враз дружними силами до єдиної мети, на світанку національного визволення зможемо почути в слушний час у наших душах чарівні згуки Вернигориного рогу».

Зеров не претендував на якусь широку аудиторію: він писав «для своїх», «для домашнього вжитку». Як і раніше, йому подобаються парадоксальні поєднання різних емоційних стихій (гумор і пафос, патетика). Йому до душі іронія, гра алюзій («агаряни» — то, звісно ж, денікінці)... Та, власне, вірш «Ріг Вернигори» і писався перед нашествям Білої армії...

Чи могли вони, Петро Стебницький та Микола Зеров, припускати, що їхній гіркий досвід згадуватиметься аж через сотню років, коли Україні загрожуватимуть новітні «денікінці», а гасло «Єдність цілі — єдність сил!» залишатиметься так само гостроактуальним, як і колись?

Володимир ПАНЧЕНКО